

KITSCH-UL. O SUMĂ URÂTĂ DE LUCRURI FRUMOASE

Autor: Andrei Poganu | 16 ianuarie 2022

Vreau să vorbesc despre kitsch. Mai exact, despre o anumită situație a kitschului, în literatură și în interacțiunile noastre de zi cu zi. Aici, kitsch-ul este mult mai greu de sesizat decât în obiectele și copiile obscene pe care le trecem generic sub eticheta „kitsch”. Este banal și lipsit de orice interes să vorbești despre kitsch în genere. Despre producție în masă, copii, exagerări stilistice și disonanțe cromatice. Sau, ca să reformulez, putem vorbi despre kitsch în genere, dar fără nicio miză. Evidențele sunt adesea neinteresante. Kitsch-ul rămâne tot kitsch, observatorul, tot observator. Nimic nu se schimbă, totul rămâne la fel.

Problemele de valoare sunt problemele de nuanță, asumând că pornim cu toții de la statutul de ființe raționale înzestrate cu o facultate de judecare. Ce vreau, așadar, să tratez în acest articol sunt câteva idei ale lui Matei Călinescu. În special, câteva dintre ideile lui cu privire la romanul lui Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*.

Nu are rost să detaliez narațiunea romanului pentru scopul acestui articol, însă pentru a contrasta kitsch-ul cu ceea ce vreau să numesc *o revenire la bun simț*, trebuie să descriu, măcar puțin, profilurile personajelor. Înainte de asta însă, aș vrea să reamintesc cititorului că subiectul acesta nu se leagă de un om, un personaj sau un obiect, bunăoară, un reprezentant al kitsch-ului. Și chiar dacă se leagă, nu se rezumă la acesta. Tipul de lipsă de eleganță pe care-l căutăm aici nu se găsește decât în *situație*. În *context*. În *interacțiunea personajelor*. Tocmai de aceea este de vorba despre o chestiune atât de subtilă.

Să luăm, spre exemplu, personajul lui Pașadia, figura intelectualului sobru, lipsit de umor, tăios și uneori chiar obtuz prin judecățile sale, care lucrează toată ziua doar cu o gură de cafea. El se face, bunăoară, victima unui „complot al tăcerii”. Opera sa, la care lucra zi de zi, trecea nerecunoscută, necitită, necriticată, și mai ales, neapreciată. În semn de protest, Pașadia promite să comită un ultim act de răzvrătire. După moartea sa, toate lucrările sale aveau să fie destinate flăcărilor. O răzbunare grandioasă pentru nedreptatea care i-a fost făcută.

Este drept, practica are, după cum spune Călinescu, o istorie lungă, de la Vergiliu la Franz Kafka. Dar ceea ce dă nuanța kitsch actelor și cuvintelor solemne ale lui Pașadia este umorul tacit al acestei răzvrătiri. Cine este pedepsitul? – ne-am putea întreba. *Umanitatea*, ne-ar răspunde personajul în cauză. Toți cei care nu l-au citit. Toți cei care l-au nedreptățit prin tăcere. Cine însă nu poate vedea disonanța dintre solemnitatea aparentă a gestului și rațiunile copilărești ale personajului? Este, evident, un clișeu. Un clișeu care se ridică de la rangul de situație particulară la cel de stare generalizată. Care devine, cu alte cuvinte, o condiție a lucrurilor.

Sau să luăm slăbiciunea lui Pantazi, valsul cântat de lăutari de la cârciuma din Covaci – o scenă la care voi reveni. Nu are rost să detaliez: narațiunea scufundată în sirop și sentimentalismul lui Pantazi sunt suficiente pentru a stârni umorul... până când scena înduioșătoare este demascată de comentariile ironice ale unui Gorică Pirgu, „omul anti-kitsch”. Dar despre acesta voi vorbi mai încolo.

Kitsch-ul este un mod simplu, obscen de a elimina din viață tot ce este urât, rău și dificil. Kitsch-ul este, ca să-l urmez pe Călinescu (care, la rândul său, îl citează pe Kundera), eliminarea a tot ce este *insuportabil*. O adunătură de lucruri frumoase. El are tendința de a înnobila sau îndulci percepția despre realitate, care, nu de puține ori, este mai dură decât am vrea noi să fie. Adevărul este că substratul problemei este unul profund uman. Este, în fond, vorba de maturitate – stilistică, intelectuală, afectivă. De a putea confrunta neplăcerile, viciile și tragediile vieții într-o manieră matură. Să ne gândim la tipul de personaj care cade în sentimentalismul kitsch-ului. Ce tip de personaj este acesta? Evident, un răspuns particular este aici nu numai nepotrivit, dar nu ne spune nimic despre problemă. Întrebarea cere un răspuns mai larg, o caracteristică generală.

Toate personajele care cad în kitsch sunt blocate într-un anumit aspect al persoanei lor. Acest aspect poate varia, de la impresii despre sine, statut, până la rolul pe care și-l asumă. După cum spuneam, răspunsul particular este neimportant. Ideea de fond este mobilitatea estetică și, în ultimă instanță, *morală*, a personajului. De caracteristicile intelectuale, morale și estetice de care dispune pentru a depăși clișeul – un pericol omniprezent. Stagnarea, și mai ales stagnarea într-un ideal romantic, nu poate duce decât la o scufundare în kitsch.

Totuși, răspunsul particular trebuie să ne intereseze în ce privește omul *anti-kitsch*. Personajul care sparge atmosfera însiropată nu poate să fie decât unul particular. O configurație specifică de atribute care să contrasteze cu platitudinile romantice ale kitsch-ului. În cazul *Crailor*, acesta este, bineînțeles, Gorică Pirgu. El este întruparea a tot ceea ce personajele nobile ale romanului urăsc. El reprezintă tot ceea ce rămâne în afara buchetului de frumuseți din care este compus kitsch-ul scenic și, în același timp, el este ceea ce readuce interacțiunile personajelor la *bunul simț*. „Simțurile sale ce arătau respingere tocmai de ce e venust și pur, nu se mai deșteptau decât la beție și

atunci îi trebuiau femeii schiloade, știrbe, cocoșate și borțoase și mai ales peste măsură de grase și de trupeșe, huidume și namile rupînd cîntarul la Sfîntul-Gheorghe, geamale, baldîre, balcîze. Iar de greșoșeniile la cari se deda cu ele, vorbea atît de zdrențaros încît ar fi făcut să se rușineze dacă l-ar fi înțeleș porcii chiar și maimuțele”. Să comentez acest paragraf este de prisos.

Cu toate acestea, Pirgu nu este lipsit de o ambivalență explicită. Vorbește limba franceză, ba chiar cumpără *Eseurile* lui Montaigne pe care-l consideră „drăguț”; colecționează icoane; știe să aprecieze mîncărurile fine. Figurează ca personaj al tranzițiilor - chiar dacă al unor tranziții extreme. Este un om mobil, spre deosebire de Pantazi, Pașadia sau chiar naratorul romanului. Cinismul cu care își ironizează prietenii este unul tolerant, spre deosebire de ironiile fixe ale unui Pașadia. Ideea de pendulare între domenii, obiceiuri, oameni este mult mai puțin clișeică decît standardul fix al celorlalte personaje și, din acest motiv, detensionează atmosfera romanului. Gorică Pirgu este cel care, după Călinescu, salvează *Craii* lui Caragiale.

Aspectul care caracterizează în ultimă instanță kitsch-ul este, poate, mult mai potrivit pus în termeni morali, chiar dacă, în definitiv, fenomenul este unul estetic. Evident, cele două sunt profund interconectate, iar disocierea lor se poate face doar renunțînd la aspectele de profunzime ale unei teorii a frumosului. Totul poate fi redus la o problemă etică, dacă gîndim mai departe. Așadar, la o ultimă analiză, trăsătura care definește omul și situația kitsch este hedonismul estetic. Submersia în „frumos”, am putea spune. Omul aflat în această submersie acționează „frumos”, chiar „nobil”. Este un simulacru al culturii înalte fără fundația morală a culturii înalte. Este vorba despre o investiție mică și un câștig, aparent, mare. Idealul, după cum spunea Călinescu, este „plăcerea fără efort”.

Pirgu este aici salvator tocmai pentru că, în absența lui, o scenă relativ naturală, precum cina grupului de prieteni de la începutul romanului, s-ar transforma într-o formalitate estetică. Cina de la Birtul Covaci (aceeași scenă în care ni se dezvăluie slăbiciunea lui Pantazi pentru valsul lăutăresc) care, în primă instanță, devenise o confruntare a manierelor între Pașadia și Pirgu, care încălca sistematic orice normă, s-ar fi transformat rapid într-o scenă plictisitoare, o dezvăluire a caracteristicilor personajelor, dar nimic mai mult. Din punctul meu de vedere, momentul culminant al acelei scene este atunci când Pașadia, intelectualul sobru prin desăvârșire, dezbrăca din priviri o evreică așezată la masa de alături. Naratorul mărturisește la rîndul lui: „mă întovărășii și eu la această creștinească faptă, știind că nu supăram întru nimic pe marele meu prieten”. Reacția lui Gorică la această scenă disgratioasă este să-și facă din paharul golit ochean, iar „cu cealaltă mînă trimitea sărutări trupești negustoresei care se prăpădea de rîș”. Caricatura este completă, iar scena, salvată.

Tot ce mai pot spune în acest moment este că acțiunile au costuri, în special acțiunile

deocheate, imorale sau chiar perverse. Situațiile kitsch sunt cele în care momentul scenic simulează ambița nobilă fără să mai țină cont de realitatea imperfectă, și chiar mai mult, respingând-o sistematic. Cel care nu-și asumă costurile acțiunilor sale, ghidat fiind de rațiunea hedonică, intră fără să vrea și fără să știe, în condiția omului kitsch.

Imagine: Wallpaper Access